

MARTIN BÓNA

Sakrálne stavby hradu Gýmeš

Zďaleka viditeľná zrúcanina Gýmešského hradu sa týči na jednom z kremencových výbežkov juhovýchodného pásma pohoria Tríbeč a dominuje - tak ako v minulosti - Hornému Požitaviu. Kedysi rodové sídlo Forgáčovcov, jednej z najvplyvnejších a najbohatších rodín v Uhorsku, patrilo k architektonickým skvostom stredovekej pevnostnej architektúry. Svoju honosnosť si hrad zachoval i v období novoveku, čoho dokladom je aj dodnes viditeľná zrúcanina barokovej kaplnky.

Čelná fasáda kaplnky sv. Ignáca, v popredí zvyšky kaplnky sv. Jána

Z poznatkov získaných prieskumom architektúry a na základe písomných prameňov možno vznik kamenného hradu predpokladať najneskôr v piatom decénií 13. storočia, pričom po prvýkrát sa spomína v darovacej listine z r. 1253.¹ Touto listinou získal stavebník hradu, magister Andrej, syn Ivanku z rodu Hunt-Poznanovcov, nové územia v susedstve hradu. Medzi vymenovanými majetkami sa spomína aj obec Kostolany pod Tríbečom, ležiaca pod hradným vrchom.

Archeologickým a umeleckohistorickým výskumom tunajšieho kostola sv. Juraja sa zistilo, že v priebehu druhej štvrtiny 13. storočia bol malý predrománsky kostolík rozšírený o západnú prístavbu so vstavanou emporou, vyhradenou pre majiteľa s rodinou.² Či v počiatočnej existencii hradu kostol plne zastával funkciu hradnej kaplnky, nie je možné bez hĺbkového výskumu zrúcaniny určiť. Podkovovitý pôdorys jednej z veží hradného jadra, s polkruhovým uzáverom orientovaným na východ, ako aj situovanie veže nad vstupom do hradu, ne-

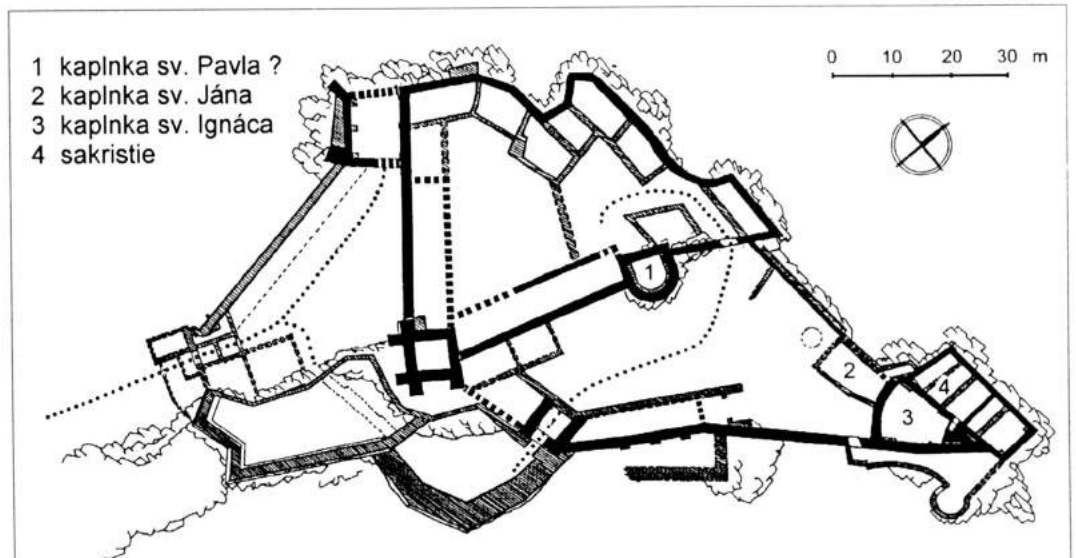
vylučujú tiež možnosť existencie pôvodnej kaplnky.

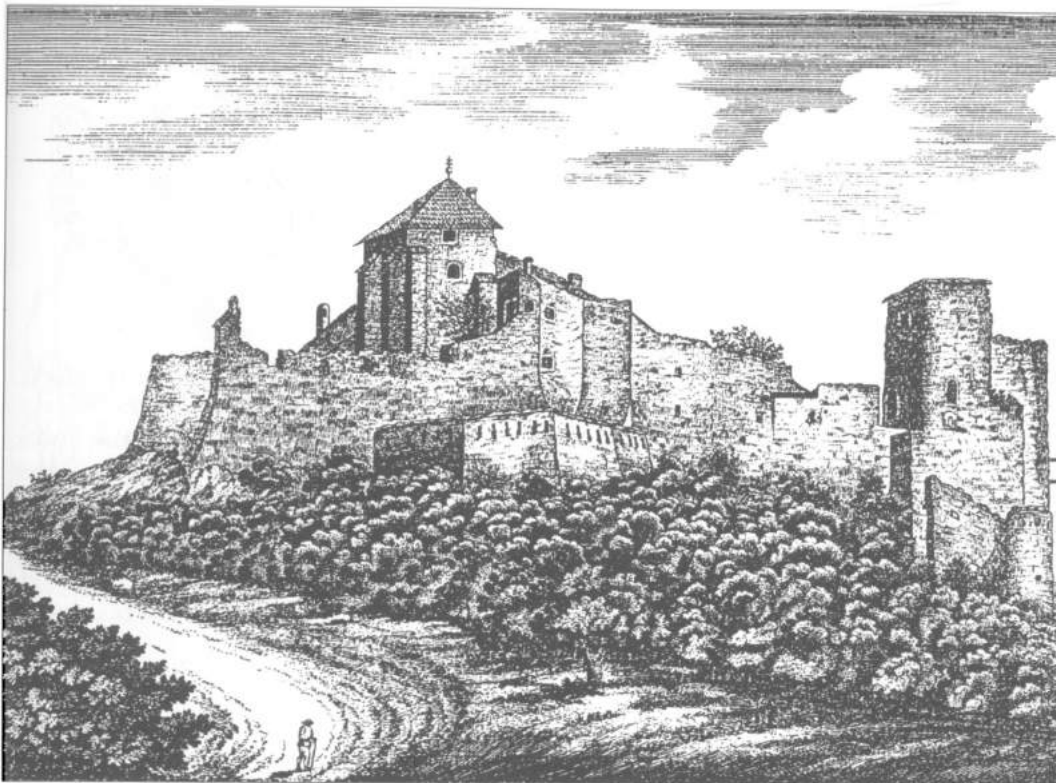
Zo známych písomných prameňov sa o sakrálnej stavbe na hrade dozvedáme až z inventárneho súpisu z roku 1647. Sled opisovaných objektov dovoľuje lokalizovať spomínanú kaplnku práve do uvedenej veže podkovovitého pôdorysu, tvoriacej súčasť zástavby horného hradu. Podľa inventára sa v minulosti v kaplnke nachádzal jeden obraz z alabastru, malé červené zamatové sedlo, stôl, železné dvere a v okne kovaná mriežka. V miestnosti nad kaplnkou bol sklad zbraní. Ako z obsahu listiny z roku 1504 vyplýva, vo veži predtým strážili rodinný archív. Tento však museli v r. 1637 vzhľadom na turecké nebezpečenstvo odviezť, a preto sa v inventári už nespomína.³

Z dnešného torza pôvodne trojpodlažnej veže sa nad zasypaným prízemím zachoval len južný múr. Tento na poschodí obsahuje vstup do susedného paláca a mladšiu interiérovú plentu so zvyškom nábehu klenby. Pôvodne bolo poschodie sprístupnené z prízemia schodiskom v hrúbke západného múru. Zrejme ešte koncom minulého storočia bola vo veži kaplnka zistiteľná, pretože spolu s ďalšou ju identifikoval J. Kónyöki pri prieskume zrúcaniny v r. 1887.⁴

V priebehu 17. storočia bol hrad viackrát poškodený Turkami. Schátralý hrad stratili Forgáčovci počas stavovského povstania Františka II. Rákócziho, pretože sa Šimon Forgáč pridol na stranu povstalcov. Nakoniec sa v

Situácia hradu Gýmeš s vyznačením kaplniek. Graficky odlišené stredoveké a novoveké murivá

Gýmeš
od juhovýchodu,
vpravo neskorogotický
vežový palác.
Rytina A. Rennera
a S. Lehnhardta
z r. 1820

roku 1711 podarilo kráľovmu prívržencovi Pavlovi IV. Forgáchovi získať majetok späť a začať veľkú rekonštrukciu a barokovú prestavbu poškodeného hradu. Tento však už dávno stratil nosnú obrannú funkciu a úlohu trvalého obydlija gýmešskej vetvy rodiny, a preto bola obnova zameraná na zachovanie rodového sídla ako symbolu rodovej slávy s minimálnou modernizáciou zastaralého opevnenia.⁵

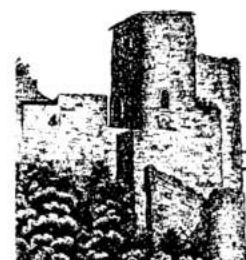
Snaha o zachovanie honosnosti, ako aj pohnutý osud stavebníka Pavla IV. Forgácha, viedli k zriadeniu novej hradnej kaplnky, zasvätenej sv. Ignácovi z Loyoly. Na tento zámer bol využitý mohutný neskorogotický palác lichobežníkového pôdorysu v rohu východného predhradia. Päťpodlažná obytná budova bola pôvodne prístupná z ochodze obvodovej hradby cez kamenný portál na prvom poschodí. Aby sa pri stavbe paláca dodatočne vsunuté do ostrého rohu predhradia vyhli ostrým kútom v interiéri, mala čelná dvorová stena zaoblený pôdorys a ostrý roh pôvodného nádvorcia bol zamurovaný s ponechaním niky pre prístup do susedného paláca. Množstvo zachovaných okien s kamenným ostiením svedčí o pompéznosti stavby a o rozkvele hradu na sklonku stredoveku.

V čase barokovej prestavby hrad už nevyžadoval veľký počet obytných priestorov, nebolo preto problémom zrušiť obytné podlažia paláca a vytvoriť nový sakrálny priestor. Zmenil sa interiér aj exteriér stredovekej stavby. Zamurovaním starých okien vznikli jednoliate plochy fasád, zvýraznené novými oknami s jednoduchým kamenným ostiením. Ostenie nového vstupu do kaplnky na prízemí dvorovej fasády sa nezachovalo, ale odtlačok pultovej strechy na fasáde prezrádza tvar zastrešenia druhej bočnej kaplnky sv. Jána na nádvorí.

Interiér lichobežníkového pôdorysu 10 x 4–11 m, zužujúci sa v smere od vstupu, vytvoril jedinečný dojem optického predĺženia priestoru a umožnil architektovi naplno využiť veľkú výšku paláca. Na severnej bočnej stene sa zachovali zvyšky vstupu a okna zo sakristie, vybudovanej vo vedľajšom objekte pôvodného paláca. V počiatočnej fáze výstavby kaplnky mali steny interiéru biely náter. Neskôr došlo k úprave výzdoby interiéru, pričom k bočným stenám na koncoch pribudli dvojice jednoduchých prístenných pilastrov. Tieto mali hladký driek a štukové kompozitné hlavice, nesúce kladie. Na ne dosadali stlačené klenbové pásy, nesúce dnes zrútenú pruskú klenbu. Odtlačok na západnej stene prezrádza existenciu murovanej empory, nesenej stlačeným klenbovým pásom, ktorá bola sprístupnená schodiskom z objektu susednej kaplnky sv. Jána. Dostatočné presvetlenie interiéru zabezpečovali upravené okná so šikmým parapetom.

Cenný opis pôvodného zariadenia kaplnky nám zanechal A. Mednyánszky, ktorý hrad navštívil začiatkom minulého storočia. Na hlavnom oltári sa nachádzal obraz sv. Ignáca v nezvyčajnom stvárnení mladého vojaka sediaceho na dele, tahanom koňmi cez otvorenú bránu hradu.

V strede kaplnky boli schody do bohato presvetlenej krypty s alabastrovým krížom na oltári. Tu odpočívali poslední majitelia hradu, grófi Ladislav a Jozef Forgáchovci. Z ľavej strany sa na kaplnku napájali tri vedľa seba umiestnené sakristie, z ktorých prvé dve boli veľmi úzke a vysekané do skaly. V poslednej sakristii uschovávali cirkevné predmety a odevy. Medzi týmito bolo aj jedno vzácne omšové rúcho, vyšívané zlatou niťou a vlasmi barónky Emerencie Révayovej, manželky Pavla

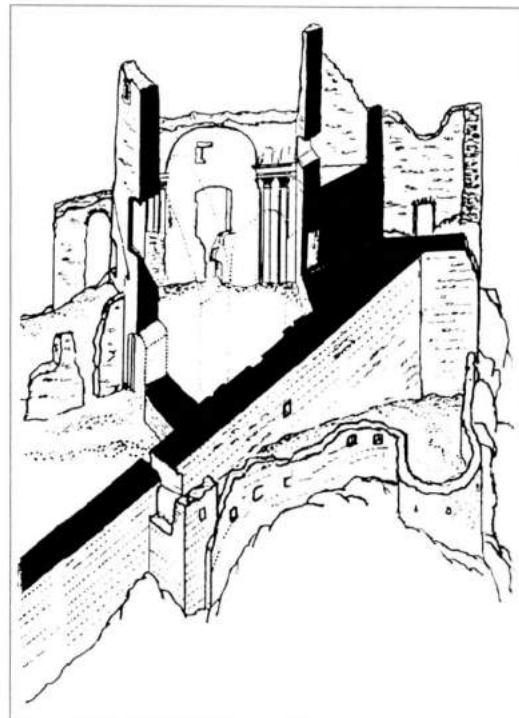

IV. Forgácha. Údajne to bol dar barónky, ktorá po vysvätení manžela za kňaza (1712) vstúpila do kláštora a sama svojimi vlasmi rúcho vyšila. Pred kaplnkou videl Mednyánszky aj hlbokú cisternu s pitnou vodou.⁶ Dnes už len priehľbeň pred zrúcaninou bočnej kaplnky sv. Jána prezrádza miesto cisterny, pričom priestory sakristií a krypty sú zasypané. Z objektu kaplnky sv. Jána sa zachovala len južná stena so zvyškom vstupu a okenného otvoru.

O Pavlovi IV. a synovi Pavlovi V. Forgáčoch, ktorí sa v rokoch 1712–1756 pričínili o zriadenie a výzdobu kaplnky sv. Ignáca a kaplnky sv. Jána, informovali v nich inštalované nápisové tabule, ako aj nápisy v bližšie neurčenej hradnej kaplnke sv. Pavla apoštola. Okrem týchto stavieb sa pred hradom nachádzala ďalšia kaplnka so sochou P. Márie a s nápisom, pripomínajúcim Pavla V. Forgácha a rok 1727.⁷ Pavol V. Forgách pokračoval nielen v obnove hradu začatej otcom, ale aj v kňazskom povolání. Už v roku 1720 bol vysvätený za kňaza a prvú omšu slúžil práve v hradnej kaplnke za účasti otca. Pričinil sa nielen o spomenutú výzdobu interiéru kaplnky, ale aj o jej novú strechu, o čom sa pochvalne zmienil M. Bel.⁸ Zaviedol tu taktiež každoročné púte na deň sv. Ignáca a nariadil povinnosť pohostiť prichodiacich pútnikov.

I keď bol hrad obývaný do začiatku 19. storočia, veľkolepé púte sa tu konali naďalej. Z cestopisu M. Vertlera vieme, že počas púte okolo r. 1814 našli pútnici v kaplnke vykradnutú kryptu, rozhádzané telesné pozostatky a čiastky odevov bez zlatých ozdôb. V r. 1846 bol hrad úplne schátralý a zo striech palácov boli viditeľné len nahnívajúce trámy.⁹

Gýmešská hradná kaplnka sv. Ignáca patrí k tým, kde sa pri ich zriaďovaní využili staršie

stavby odlišnej funkcie. Známe sú príklady stredovekých i novovekých hradných kaplniek, pri vybudovaní ktorých boli použité konštrukcie starších veží a bašt (napr. Čachtice, Orava, Kežmarok, Krásna Hôrka), avšak príklad využitia celého objemu stredovekého paláca je ojedinelý. Gýmešská kaplnka je tiež jedinečná svojim lichobežníkovým pôdorysom, vychádzajúcim z dispozície stredovekého paláca, čím sa podporila dynamickosť barokového interiéru.

Pre bližšie poznanie ďalších uvedených hradných kaplniek je nevyhnutný terénny a archívny výskum. Dnes musíme preto čiastočne zapojiť svoju predstavivosť, aby sme si dokázali uvedomiť zaniknutú honosnosť týchto sakrálnych stavieb, ktoré boli zhmotneným vyjadrením viery predkov v nesmrteľné hodnoty.

Foto a kresby: autor

Poznámky

- 1/ BÁRTAI, Sz., L.: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom 1910, s. 661–664.
- 2/ ŠÁŠKY, L.: *Predrománsky kostol v Kostolanoch pod Trábečom*. In: *Monumentorum tutela / Ochrana pamiatok*, 2, 1968, s. 86–89.
- 3/ BÁRTAI, Sz., L.: c. d., s. 191–192, 471.
- 4/ KÖNYÖKI, L.: *A középkori várak, különleges tekintettel Magyarországra*. Budapest 1905, s. 85.
- 5/ BONA, M.: *Renesančno-baroková prestavba hradu Gýmeš*. In: *Zborník konferencie Bastiónové fortifikácie*. Komárno 1995 (v tlači).
- 6/ MEDNYÁNSZKY, A.: *Ghymes várának leírása*. In: *Tudományos gyűjtemény II*, 1821, s. 41–43.
- 7/ Nápisy citujú: MEDNYÁNSZKY, A.: c. d., s. 41; BÁRTAI, Sz., L.: c. d., s. 794–796 (autorom uvedená kaplnka sv. Pavla apoštola je pravdepodobne totožná s kaplnkou, spomínanou v inventári z r. 1647).
- 8/ BEL, M.: *Notitia Hungariae novae historicogeographica*. Viennae 1742, IV, s. 388.
- 9/ VERTLER, M.: *Kalandos utazás*. In: *Delejtű IV*, 1861, s. 85–86.

Výzdoba interiéru
kaplnky sv. Ignáca